

התקשורת הישראלית בין מלחמת לבנון השנייה למבצע "עופרת יצוקה"

רס"ן ד"ר מיטל עירן-יונה
ראש פרויקט צבא חברה, מסד"ה

ד"ר בתיה בן הדור
חוקרת במסדור צבא חברה, מסד"ה

בשיחת פאנל קצינים בכירים בערב ראש השנה התשע"א, הסביר דובר צה"ל, תא"ל אבי בניהו, כי "בעבר, מה"ד שיצא לפעולה בעזה או בלבנון היה צריך מודיעין, מטרות, חיילים, חימוש ומוטיבציה. היום הוא צריך להבין איך התקשורת עובדת" (הופמן רינגל, ידיעות אחרונות, ספטמבר 2010). דבריו של דו"צ מצביעים על שינוי עמוק ורב משמעות שחל בסביבת הפעולה בתוכה פועלים צבאות בני זמננו. אחד השינויים המכריעים שחלו בסביבה זו הוא עלייה בחשיבותה של התקשורת ובאמצעותה הציבור, כשחקן בעימותים צבאיים, זאת באמצעות טכנולוגיה מתקדמת של שידורי תקשורת ההופכת את שדה הקרב לשקוף לציבור. כאשר דעת הקהל הופכת למכשיר רב משקל במתן לגיטימציה לפעולות הצבא או בריסון כוחו ופעולותיו, הופכת התקשורת לכלי רב השפעה בעיצוב דמות הקונפליקטים.

שינויים אלו באים לידי ביטוי משמעותי גם בהקשר הישראלי, שבו צה"ל הופך עם השנים להיות חשוף יותר לתקשורת, לשיח הציבורי ולביקורת הציבורית.

כאנשי מדעי ההתנהגות, שומה עלינו להבין לעומק תהליכים אלו אשר השפעתם על הארגון ועל המפקדים מרחיקת לכת. ניתן להיערך להתמודדות עם שינויים אלו באמצעות כלים של מדעי ההתנהגות – לרבות הכנה מנטלית של הכוחות לפני פעולה וסגירה לאחר פעולה, וייעוץ וליווי מפקדים בסביבה ששקיפותה מייצרת אתגרים מורכבים לרמות הפיקוד השונות.

לא זו אף זו, עלינו ללמוד ולהבחין באופנים השונים בהם פועלת התקשורת בסיקור עימותים צבאיים בהקשרים חברתיים הנבדלים זה מזה, ולא לראות באופן הסיקור התקשורת תהליך קבוע בעל מאפיינים זהים שאינם משתנים בעימותים השונים.

עבודה זו מבקשת לפתוח צוהר אל הממשק המורכב והמתפתח שבין צבא לתקשורת. בתוך כך, נבחן את האופנים השונים בהם סוקרו שני אירועי לחימה מהשנים האחרונות – מלחמת לבנון השנייה ומבצע "עופרת יצוקה", ונבחן את תפקידו של צה"ל (גורמי דו"צ) בעיצוב מדיניות תקשורת בשני אירועים אלה, ואת ההשלכות הנגזרות מכך לאופן בו משתקף צה"ל בתקשורת.

מבוא

והעורך הותקף באופן נרחב לעומת תפיסת איום מצומצמת ומתוחמת יותר במבצע "עופרת יצוקה"; במונחות לאירוע הלחימה (לבנון השנייה הייתה מלחמת פתע לעומת "עופרת יצוקה" שתוכננה זמן רב מראש); בהגדרת המטרות (בלבנון השנייה הייתה הגדרת המטרות רחבה ושאפתנית יותר לעומת "עופרת יצוקה"); בהגדרת אירוע הלחימה (לבנון השנייה הוגדרה בדיעבד כ"מלחמה" בעוד הגדרת "עופרת יצוקה" נותרה כ"מבצע"); באזור ובשטח בו נערכה הלחימה (בלבנון השנייה הלחימה התבצעה בשטח של מדינה ריבונית, שהוא גם נרחב יותר בהשוואה לרצועת עזה ב"עופרת יצוקה"); בהרכב הלוחמים (בלבנון השנייה מילאו משרתי המילואים תפקיד נרחב בלחימה בעוד ב"עופרת יצוקה" הלוחמים היו בעיקר מקרב חיילי הסדיר); ובעיקר בעובדה שמבצע "עופרת יצוקה", נערך לאחר ולאור הפקת הלקחים הן הצבאיים והן המדיניים, ממלחמת לבנון השנייה.

הבדלים אלו ייצרו סביבת פעולה צבאית וחברתית שונה עבור הצבא. יחד עם זאת, שני האירועים נתפסו והובנו על ידי הציבור הישראלי כאירועי לחימה, דבר שבא לידי ביטוי בתפיסת האיום (בשני האירועים כ-60% מהציבור הגדיר את המצב כ"חירום", לפי נתוני מרכז הסיקור הצה"לי). לא

"לתקשורת בעידן המידע השפעה מהפכנית בנושאי צבא ואסטרטגיה" כתב דיוויד לונסדייל (Lonsdale, 2004), ואכן, עדה הקרב בן זמננו מושפע באופן מהותי מהסיקור התקשורתי ומתוצריו. חוקרים בתחום מתארים בדרך כלל תהליכים לינאריים בהם עדה הקרב הופך להיות יותר שקוף לתקשורת ותפקידה בתוכו גדל (למשל לימור ונוסק, 2005; קאלב וסיווץ, 2007). טכנולוגיה חדשה של סיקור וצילום, וטכנולוגיות חדשות של הפצת ידע, מאפשרות לעיתונאים לסקר אירועי לחימה בעת התרחשותם ולהפיצם באמצעי תקשורת שונים. כך הם הופכים לגורם משפיע ורב עוצמה על דעת הקהל ועל יחסן ופעולתן של ממשלות (קאלב וסיווץ, 2007).

מחקר זה בוחן את השפעת הסיקור התקשורתי על שני אירועי לחימה שונים - מלחמת לבנון השנייה ומבצע "עופרת יצוקה". שני אירועי הלחימה הללו שונים זה מזה באופנים רבים: במצב הפוליטי ששרר באותה תקופה; בתפיסת האיום (בלבנון השנייה הייתה התחושה כי מדובר באיום מהותי

בתקופה שאחרי לבנון השנייה היה נדמה כי בעידן הנוכחי, עם ריבוי ערוצי התקשורת ותרבות צריכת החדשות, הצבא איבד את יכולתו לשלוט על אופן הסיקור של עדה הקרב, הרי שהמבצע בעזה הוכיח כי לא כך הם פני הדברים.

האופן השונה שבו סיקרה התקשורת הישראלית את הלחימה בשני האירועים האמורים, מלחמת לבנון השנייה ומבצע "עופרת יצוקה", ייצר סביבת פעולה שונה עבור הצבא, ומכאן נגזר העניין שלנו במחקר זה ומטרותיו. מחקר זה מבקש לבחון כיצד (אם בכלל) באה לידי ביטוי מדיניות תקשורת שונה של דו"צ ו"רוח" שונה של סיקור המבצע על ידי אמצעי התקשורת הישראליים, באופן שבו השתקף

רק זאת, במהלך אירועי הלחימה הוגדרו שניהם כמבצעים צבאיים ברמה המדינית והצבאית (מלחמת לבנון השנייה הוגדרה במהלכה כמבצע "שינוי כיוון"). באמצעי התקשורת הוגדר המצב, בשני האירועים, לסירוגין כמבצע וכ"מלחמה" ("מלחמה בצפון", מלחמת "שלום הדרום").

הסיקור התקשורתי את שני אירועי הלחימה היה בעל מאפיינים שונים זה מזה. שונות זו באה לידי ביטוי הן במדיניות דובר צה"ל (דו"צ) ביחס למידת הפתיחות של הצבא לתקשורת, והן ב"רוח" הסיקור של אמצעי התקשורת הישראלית את שני האירועים. "רוח" זו הייתה שונה ב"עופרת יצוקה" כיוון שהתקשורת התנהלה באופן אחר, בעקבות תהליכי חשבון נפש והפקת לקחים שלה אחרי מלחמת לבנון השנייה. היקף ומאפייני הכיסוי התקשורתי, חסר התקדים, שאפיין את מלחמת "לבנון השנייה", אשר לפי וימן (2006) כמותו לא ראינו מעולם בשום מלחמה, בלט מאוד למול מאפייני כיסוי שונים בתכלית של מבצע "עופרת יצוקה", בו הופעלה מדיניות תקשורת סגורה יחסית של דו"צ. אם

מאמר זה מבקש לבחון כיצד באה לידי ביטוי מדיניות תקשורת שונה של דו"צ ו"רוח" שונה של סיקור המבצע על ידי אמצעי התקשורת הישראליים

תקופה זו התאפיינה בעליונות מוחלטת של הממשל על העיתונות, צנזורה צבאית חזקה, תחושות שליוחות לאומית ופטריוטיות של התקשורת והתבטלותה בפני הצבא ומנהיגיו. השינוי המשמעותי ביחסה של התקשורת לצבא חל אחרי מלחמת יום הכיפורים, בתקופה שבה היכתה התקשורת על חטא בעקבות ההחלטה שלא לחשוף ערב המלחמה מידע שהיה מצוי בידה אודות הכנות מדיניות ערב למלחמה ואי מוכנותו של צה"ל. לראשונה, נוצרו בקיעים של ממש באמון התקשורת בהנהגה הצבאית והמדינית, והתקשורת העניקה סיקור נרחב ואוהד לתנועות המחאה שפעלו אחרי המלחמה ולביקורת שנשמעה על הדרג המדיני, בעיקר כנגד רה"מ גולדה מאיר ושר הביטחון משה דיין (וימן, 2006). בתקופה זו עברה העיתונות ממודל ה"התבטלות" למודל ה"תחרותיות", אליבא דה פרי. במודל זה רואה העיתונות בממשל בן תחרות ולא שותף, ומכאן שביקורת עליו לגיטימית ואף מבורכת. בתוך כך, התפתחה תפיסה של העיתונות לפיה יש להחיל על הצבא אותם כללי דיווח וביקורת כמו לגבי כל תחום מוסדי אחר.

מגמה זו נמשכה במהלך מלחמת לבנון הראשונה (גם אם לא בראשיתה), שבה הופעל מודל זה הלכה למעשה, ועד לימי האינתיפאדה הראשונה. השלב השלישי החל לפי פרי (2001) בשנות ה-80, במעבר לעיתונות "מתעמתת". לפי מודל זה התקשורת רואה את עצמה כממלאת שליוחות של ביקורת ציבורית על הממשל, בתוכו גם הממסד הצבאי. תהליך זה נתמך בשינויים רחבים יותר, בזירה הגלובלית התקשורתית, בהם ריבוי ערוצי התקשורת, היחלשות יכולת הפיקוח, שינויים דוריים בפניה של העיתונות ועוד (וימן, 2006).

מלחמת לבנון השנייה "תפסה" את היחסים שבין הצבא לתקשורת בתקופה שלימור ונוסק (2005) מכנים - תקופת "הפתיחות והשקיפות" של הצבא. תקופה זו החלה לדעתם באינתיפאדה השנייה, בראשית שנות האלפיים, ומצאה את ביטויה הן בתקופת ההתנתקות והן במלחמת לבנון השנייה. מדיניות התקשורת של דו"צ הייתה מדיניות של שקיפות ופתיחות מקסימלית. כתבים אושרו להיכנס עם הכוחות, שנו באזורי הקרבות עם טלפונים ניידים פתוחים, קצינים התראיינו לאמצעי התקשורת, עיתונאים הורשו לשוחח עם קצינים על בסיס יומיומי, להשתתף בשיבות עם קצינים בכירים ולתעד את שדה הקרב. תמונות הכוחות הצועדים בסך שודרו בזמן אמת, כמו גם נפילות הטילים בעורף הישראלי ובעורף האויב, תמונות הפצועים שודרו בעת הגעתם לבתי החולים ואף קודם, והייתה תחושה שהציבור חשוף לכול וצופה "במלחמת

צה"ל מהתקשורת במלחמת לבנון השנייה בהשוואה למבצע "עופרת יצוקה".

לשם כך, ערכנו ניתוח של הסיקור העיתונאי את הפעילות המבצעית של צה"ל בשתי תקופות הלחימה: מלחמת לבנון השנייה ומבצע "עופרת יצוקה". כמו כן, בחנו את תקופות השגרה שלפני אירועים אלו כנקודות להשוואה בין מצבים של חירום ביטחוני למצבים של שגרה. שאלות המחקר היו: האם קיימים בתקשורת הישראלית דפוסי סיקור ודיווח החוזרים על עצמם בעתות חירום לעומת שגרה, ומהם? בהנחה כי אופן הסיקור התקשורתי את שני האירועים היה שונה - כיצד באו לידי ביטוי הבדלים אלו באופן בו מסוקר אירוע הלחימה ובאופן בו נתפס צה"ל בתקשורת הישראלית באירועי לחימה? מחקרים שבחנו את מדיניות ואופן הסיקור התקשורתי

לפי פרי, משנות ה-80 התקשורת הישראלית נמצאת בשלב השלישי אותו ניתן לכנות עיתונות מתעמתת. התקשורת רואה את עצמה כממלאת שליוחות של ביקורת ציבורית על הממשל והממסד הצבאי

באירועי לחימה, התמקדו בדרך כלל בבחינת הדמיון והשוני בין אותם שלבי לחימה באירועים שונים (טיארג'אן, 2008). אנו בחרנו לבחון כל אחד מאירועי הלחימה כפרק זמן אחד, מבלי להבדיל בין שלבים שונים אותם כלל כל אירוע. זאת, מתוך ההבנה כי בחינת תקופת לחימה באופן כולל בעזרת השאלות שהצבנו תבהיר כיצד, אם בכלל, משפיעה מדיניות תקשורתית שונה (מצד התקשורת והצבא) על האופן בו מסוקר אירוע הלחימה, ועל האופן שבו נתפס הצבא באירועי לחימה.

רקע - יחסי צבא-תקשורת בעת חירום

על מנת להבין את מקומה של התקשורת והשפעתה באירועי לחימה שונים, נסקור תחילה בקצרה את התהליכים המרכזיים שהתרחשו ביחסי התקשורת והצבא בישראל. לפי פרי (2001), עד למלחמת יום הכיפורים התאפיינה התקשורת הישראלית בציטונות. רוב הסיקור בנושאי צבא וביטחון היה מוגבל לרמת הדיווח, והביקורת הייתה מועטה ושולית, תוך הענקת תמיכה למעצבי מדיניות הביטחון ולצבא. תקופה זו מכונה על ידו תקופת "העיתונות המתבטלת".

זו הובילה לתחושה של עיתונאים ואנשי תקשורת רבים כי עליהם לערוך חשבון נפש מחדש, ובעקבות כך הוקמה "הוועדה לאתיקה בימי מלחמה של מועצת העיתונות", אשר תחקרה את פעולת התקשורת ובחנה מחדש האם כשלה וכיצד עליה לפעול בעימותים צבאיים בעתיד.

לקחי מלחמת לבנון השנייה השפיעו הן על אופני הפעולה של אמצעי התקשורת והן על מדיניות הדוברות אשר שונתה באופן מכריע ב"עופרת יצוקה", ועברה ממודל של פתיחות למודל של סגירות

לקחי מלחמת לבנון השנייה השפיעו הן על אופני הפעולה של אמצעי התקשורת הישראלית והן על מדיניות הדוברות והקשר עם התקשורת שאימץ דו"צ אשר שונתה באופן מכריע במבצע "עופרת יצוקה", ועברה ממודל של פתיחות למודל של סגירות. לפי פרסיקו (2009), במהלך מבצע "עופרת יצוקה" נשלטה הזירה התקשורתית כמעט לחלוטין על ידי גורמי הצבא והצנזורה. רוב המידע שהתקשורת

ריאליטי". זאת ועוד, לצד ערוצי התקשורת ההמוניים פעל מגוון עשיר ובלתי מפקח של אמצעי תקשורת אישיים, ביניהם פורומים באינטרנט, דיווחים ישירים באמצעות טלפונים סלולריים שכל חייל החזיק, צילומי וידאו וסטילס ששוגרו ממצלמות הטלפונים הניידים בחזית, לצד מרחב פתוח של תקשורת גלובלית, ערוצי לוויין, ערוצים זרים, שידורים ישירים מגגות בחיפה, ומרחובות ביירות ועוד.

אחרי המלחמה, כוונת חיצונית הביקורת הציבורית כלפי התקשורת, והיא הושמה על ספסל הנאשמים כאחת האחראיות לכישלון המלחמה. השיח הציבורי של שלהי המלחמה ולאחריה היה רווי ביקורת על התקשורת, אותה הובילו חיילים ולוחמים, אנשי ציבור ופוליטיקאים, אנשי אקדמיה והנהגה הצבאית. בין הטענות שהופנו כלפי התקשורת על סיקור המלחמה היו: פרסום מידע מפורט מדי על הקרבות, תנועת הכוחות ומהלכיהם, צילום הכוחות בזמן אמת, פירוט יתר של מקומות נפילת הטיילים בעורף, פרסום מקומות היערכות של יחידות המילואים, כניסת כתבים לשטחים צבאיים סגורים, תיאור מפורט מדי של תוכניות ומבצעים, צילום ושידור תמונות של פצועים, פרסום מספרי הרגים ופצועים, להיטות יתר ופטפטנות יתר. ביקורת

לארבע תקופות: שתי תקופות הכוללות פעילות מבצעית - מלחמת לבנון השנייה ומבצע "עופרת יצוקה", ושתי תקופות שגרה, הראשונה מביניהן טרום מלחמת לבנון השנייה, והשנייה ארוכה יותר וכוללת את השנה שלפני מבצע "עופרת יצוקה". בשלב זה התבצע הניתוח בדגש על נקודות הדמיון בין שתי תקופות השגרה ושתי תקופות הלחימה. בשלב השני של הניתוח התמקדו בנקודות השוני בין שתי תקופות הלחימה - מלחמת לבנון השנייה ומבצע "עופרת יצוקה". ניתוח זה נערך על בסיס מתודולוגיה כמותית ושיטתית לבחינת שיח, באמצעות ניתוח למדוד ולבסס כמותית תחושות בטן או "ידע מקובל". טבלה מס' 1 מתארת את ההתרחשויות העיקריות בארבע התקופות שנסקרו:

טבלה 1 – מספר כתבות ואירועים מדיניים וביטחוניים מרכזיים, בארבע תקופות הניתוח

תאריכים	מס' כתבות	אירועים מרכזיים
ינואר עד מאי 2006	323	בחירות בישראל, בחירות ברש"פ, עליית חמאס
17 ביולי עד סוף אוגוסט 2006	188	מלחמת לבנון השנייה
ינואר עד דצמבר 2008	215	פרסום דו"ח וינוגרד ודו"ח ועדת חוץ וביטחון, מבצע "חורף חם" בעזה
27 בדצמבר 2008 עד סוף ינואר 2009	81	מבצע "עופרת יצוקה"

התקופה הראשונה שנסקרה החלה בינואר 2006 והסתיימה בסוף מאי. האירועים המרכזיים שהתרחשו בה כללו את הבחירות בישראל, הבחירות ברשות הפלסטינית ועליית חמאס (הניתוח אינו כולל את תקופת מבצע "גשמי קיץ" בעזה, שנערך ביוני 2006).

לאחריה נסקרה תקופת מלחמת לבנון השנייה, מרגע ההכרזה על היציאה למלחמה (17.7.06) ועד סיום חודש אוגוסט (שבועיים אחרי סיום המלחמה ב-14.8.06), שבמהלכו התקבלה החלטה 1701.

התקופה השלישית אותה בחנו היא תקופת שגרה והיא גם הארוכה ביותר מן התקופות שנסקרו, השנה שבין ינואר עד דצמבר 2008. בשנה זו פרסם דו"ח וינוגרד נערך מבצע "חורף חם" בעזה.

התקופה האחרונה והקצרה ביותר היא תקופת מבצע

הגישה לציבור הישראלי על הנעשה ברצועה הגיע מגורמים צבאיים רשמיים, לאחר שעבר צנזורה קפדנית מהרגיל. שטחי הכינוס של החיילים הוכרזו על ידי אלוף פיקוד הדרום כשטח צבאי סגור, הטלפונים הניידים של החיילים נשאו בשטחי ישראל, מחלקת ביטחון המידע האזינה לשיחות קצינים בסריקה אחרי הדלפות אסורות, הוראות האוסרות לשוחח עם כתבים רוענו, כמעט ולא ניתנה רשות לשיחות רקע עם קצינים בכירים, קציני פיקוד העורף ובכירים לשעבר שהתראיינו באולפני החדשות תודרכו על ידי הצבא, הצנזורה החמרה וגבולות רצועת עזה נסגרו בפני תקשורת ישראלית וזרה, במהלך השבועיים הראשונים למבצע. יומן (2009 א') טוען כי במבצע בעזה, הפיקה התקשורת הישראלית את לקחי המלחמה והציגה מדיניות בוגרת ואחראית יותר. על אף הדילמה שבין השליחות העיתונאית לבין הפטריוטיזם, בחרה התקשורת בעמדה מחושבת יותר של אי-התערבות.

מדיניות התקשורת במבצע "עופרת יצוקה" מזכירה במידת מה את שהתרחש בתקופת מלחמת המפרץ ב-1991, שבה נוהלה התקשורת הישראלית באופן ריכוזי, בהובלת מערך הדוברות הצה"לי. ערוצי טלוויזיה ורדיו אחדו, השדרים הוכפפו למסרים של דובר צה"ל והמורל הלאומי נותב על ידי תא"ל נחמן שי, דובר צה"ל שהפך ל"מסביר הלאומי". נראה כי למרות ההתקדמות הטכנולוגית והפתיחות הגבוהה לאמצעי התקשורת במלחמת לבנון השנייה, הצליח צה"ל, יד ביד עם תקשורת שהיכתה על חטא קודם, להגביל את המידע שהוצג באמצעי התקשורת ולשלוט באופן הסיקור התקשורתי במבצע "עופרת יצוקה".

ההבדלים בסיקור התקשורת הישראלית את מלחמת לבנון השנייה ומבצע "עופרת יצוקה" ומשמעותם עומדים במרכז מחקר זה.

שיטת המחקר:

המחקר מבוסס על ניתוח תקשורת. 805 כתבות עיתונאיות העוסקות בנושאים הקשורים להפעלת הכוח בצה"ל נותרו באופן שיטתי, הכתבות נדגמו מתוך שני עיתונים יומיים: "ידיעות אחרונות" ו"הארץ" בתקופה שבין ינואר 2006 לינואר 2009. כל כתבה קודדה על פי שאלון מובנה (דפי קידוד) על ידי שני שופטים. כשכל ראשון של הניתוח בוצעה חלוקה

הדיווח, היחס לצבא בחירום, נפגעים ומשפחות שכולות, ומוסר בהקשר לאוכלוסייה אזרחית. הממצאים מבוססים הן על המאפיינים הצורניים והן על המאפיינים התוכניים של ניתוח העיתונות. בחלקו האחרון של המחקר ייערך דיון בהתייחס לשאלות המחקר לאור ניתוח הממצאים.

ממצאים:

מדיניות הסיקור ומאפייני הדיווח

השינוי המשמעותי שחל באופן הסיקור של התקשורת בין מלחמת לבנון השנייה למבצע "עופרת יצוקה" משתקף היטב בניתוח המאפיינים הצורניים של הכתבות. כך למשל, במהלך מלחמת לבנון השנייה מיעטו העיתונאים להתבסס

"עופרת יצוקה", מפרוץ המבצע ב־27 בדצמבר 2008 ועד לסיום חודש ינואר (שבוע וחצי אחרי סיום המבצע ב־18.1.09).

הניתוח התבצע בשתי רמות, אשר כל אחת מהן מוסיפה נדבך נוסף ליכולת להבין ולפרש את השיח התקשורתי והציבורי אודות צה"ל בתקופות אלו. ברמה הראשונה נבחנו המאפיינים הצורניים שעמדו בבסיסו של העיסוק העיתונאי בצה"ל בשגרה ובתקופת לוחמה: זהות הכותבים, הקולות שקיבלו ביטוי בכתבות ובמאמרים והעמדה הכללית המובעת כלפי צה"ל. כמו כן נבחנו הנושאים העומדים על סדר היום בתקופות שונות, כפי שהם משתקפים מתוך העיתונות הכתובה. בתוך כך נבדקו הנושאים שירדו מסדר היום והנושאים שעלו על סדר היום בתקופות לחימה ובתקופות שגרה, ונבחנה משמעות הקשר בין התקופה הנסקרת לנושאים שעמדו על הפרק.

על דברי דובר צה"ל (רק ב־5% מהכתבות היה דו"צ מקור האינפורמציה המרכזי) בעוד שבמבצע "עופרת יצוקה" ככרבע מהכתבות התבססו הכותבים על דו"צ'. ממצא זה

1 בדומה לאירועים קודמים בהם דוברת התקשורת על ידי דמות דומיננטית אחת, כמו למשל נחמן שי במלחמת המפרץ.

ברמה השנייה קודדו פרמטרים המאפשרים לעמוד על מאפייני הדיון התקשורתי ביחס להפעלת הכוח. הקידוד התבצע על פני מדדים בשלושה תחומים: התפקוד המבצעי/מקצועי של צה"ל, עמדת התקשורת ביחס למסוריותו של צה"ל והממשק בין הדרג המדיני והצבאי. ניתוח הממצאים יוצג בחלוקה לארבעה נושאים עיקריים אשר עלו מתוך ניתוח הנתונים: מדיניות הסיקור ומאפייני

ונקטו אמצעים חמורים כנגד קצינים וחיללים שהדליפו מידע לאמצעי התקשורת. זאת לעומת מלחמת לבנון השנייה בה עיתונאים שוחחו עם קצינים בכירים על בסיס יומיומי ואף שהו עם הכוחות הלוחמים בשטח. על שינוי זה הלין יוסי יהושע, הכתב הצבאי של "ידיעות אחרונות" במהלך מבצע "עופרת יצוקה":

ב"עופרת יצוקה" היה קשה יותר לעבוד; אם בעבר ישבתי בחפ"קם, אז היום אני כבר לא יכול, אם במלחמה הקודמת דיברתי בטלפון האדום עם אחד המפקדים בבית-ג'בל, היום אני רק יכול לחלום על זה" (פרסיקו, 2009).

הבדלים נוספים נמצאו בנושאים המרכזיים בהן עסקו הכתבות שדנו בהיבטים שונים של הפעלת כוחו של הצבא בין שתי תקופות הלחימה. הבדל בולט בסיקור שני אירועי הלוחמה הוא שבועוד שבלבנון השנייה התמקדו חלק ניכר מהכתבות באסטרטגיה צבאית (22% מהכתבות בלבנון השנייה עסקו באסטרטגיה מול 14% ב"עופרת יצוקה").

ממחיש את מדיניות דו"צ המוצהרת במבצע "עופרת יצוקה" של העברת מידע לתקשורת דרך הערוץ של דובר צה"ל?

אינדיקציה נוספת לשינוי במדיניות התקשורת של צה"ל ניתן למצוא בהשוואה בין הדוברים שהתראיינו לתקשורת בשתי התקופות. במלחמת לבנון השנייה, 43% מהדוברים הצבאיים שהתראיינו לכלי התקשורת היו קצינים בכירים אשר התראיינו בציון זהותם, לעומת 24% בלבד בתקופת "עופרת יצוקה". נתון זה תואם את מדיניות ה"איפול התקשורת", שאותה יישם צה"ל בתקופת מבצע "עופרת יצוקה", אשר הייתה מדיניות מודעת ומוצהרת של צמצום בהיקף הראיונות של קצינים לתקשורת. במסגרת מדיניות זו, האישור לקיום שיחות של נציגי התקשורת עם קצינים בכירים ניתן במשורה,

2 כפי שציין אסף ליבראטי, ראש ענף קשרי ציבור

בדו"צ, בהרצאתו בכנס מד"ה, אוקטובר 2009 במושב "צה"ל-התקשורת הישראלית: בין מגויסות לבין קריאת תיגר".

היחס לצבא בעת חירום

לטענתו של מולר (Muller, 1973), בתקופות לחימה גוברת האהדה כלפי הצבא כחלק מתופעת ה-"Rally around the flag", אשר משמעותה הוא התלכדות הציבור סביב לסמלים לאומיים בעת מצב מלחמה - הדגל, המנהיג, המדינה, ובתוכה הצבא. מחקרים שנערכו בקרב הציבור הישראלי מצביעים על קיום תופעה זו גם בהקשר הישראלי. מממצאי מחקר אורך שנערך בישראל, עולה כי אירועים ביטחוניים שונים מאופיינים (במיוחד בראשיתם) ברמת התגייסות חברתית גבוהה מאוד בציבור הישראלי, שבאה לידי ביטוי בהצדקת הלחימה, ברמת אמון גבוהה במוסדות המדינה ובייחוד בצה"ל, באופטימיות כלפי העתיד ושיפור יכר במצב הרוח ובהצהרה על יכולת להתמודדות עם המצב (טיארג'אן, 2008). נראה כי תופעה זו משתקפת במידה כזו או אחרת גם במאפייני הסיקור התקשורתי בזרם המרכזי של אמצעי התקשורת הישראליים⁴.

בתקופת מבצע "עופרת יצוקה" נמצא אישוש לתופעה זו כפי שהיא באה לידי ביטוי בסיקור התקשורתי; במחקר נמצא כי שיעור גבוה יותר של כתבות שעסקו בפעילות המבצעית של הצבא, נכתבו בנימה אוהדת לצבא במהלך המבצע, בהשוואה לתקופת השגרה שקדמה לו (27% לעומת 5% בהתאמה), כאשר הדפוס השכיח של כתיבה עתונאית הוא זה שבו עמדת הכתב ביחס לנושא הינה מאוזנת-נייטרלית. לעומת זאת, ממצאי המחקר מצביעים על תמונה שונה ביחס לתקופת מלחמת לבנון השנייה בהשוואה לתקופת השגרה שקדמה לה, בהן אחוז הכתבות ה"אוהדות" את הצבא היה דומה בין תקופת המלחמה לשגרה (כ-20%). לא מצאנו "התלכדות סביב הצבא" של התקשורת בתקופת מלחמת לבנון השנייה לעומת תקופת השגרה שלפניה.

אחוז גבוה יותר של כתבות בהן הוצגה עמדה ברורה האוהדת את הצבא במבצע "עופרת יצוקה" לעומת

משירות מילואים (שי פוגלמן, "הארץ" (23.1.9).

4 לעניין זה, יש לציין כי קיימים הבדלים במידת הביקורת המושמעת בעת לחימה, בין אמצעי התקשורת השייכים ל"זרם המרכזי" בציבור הישראלי-חילוני, בתוכם היומנים המרכזיים - "ידיעות אחרונות", "מעריב", מהדורת החדשות של ערוץ 1 וערוץ 2, אתרי האינטרנט לחדשות כגון ynet, וכן אתרי החדשות של הציבור הדתי לאומי. לעומת זאת: קיים קו ביקורתי יותר המוצג בעיתון "הארץ", במהדורת החדשות של ערוץ 10 ובאתרי אינטרנט שונים.

ב"עופרת יצוקה" שיעור יכר מהכתבות עסק דווקא בפעילות מבצעית קונקרטית וספציפית - 11% מהכתבות בלבנון השנייה עסקו בפעילות מבצעית קונקרטית מול 33% מהכתבות שעסקו בכך ב"עופרת יצוקה". ייתכן שהסיבה לכך נעוצה בעובדה שמטרות מבצע "עופרת יצוקה" הוגדרו באופן מצומצם ועמום (איילנד, 2009), ולכן קשה יותר היה לסקר את הנושא האסטרטגי והמדיני, והתקשורת נאלצה לסקר את הנושאים הקונקרטיים, הפשוטים יותר לסיקור. הסבר נוסף למיקוד השונה בסיקור התקשורתי בין שני אירועי הלחימה עשוי לבוע מכך שלאחר מלחמת לבנון השנייה הובלטו שאלות מבצעיות כמו כשירותו ומוכנותו של צה"ל, ולכן במבצע "עופרת יצוקה" הודגש בסיקור התקשורתי אופן הפעולה המבצעית עצמה.

בבחירת הנושאים בהם עסקו הכתבות, נמצא כי בשתי תקופות הלוחמה שנסקרו, שלא כמו בתקופות השגרה, עלו על סדר היום הנושאים הבאים: דין בין לאומי, מצבם של חיילים בשטח, וסוגיות שונות הקשורות להפעלת המילואים. בתקופת שגרה, באופן טבעי, התקיים עיסוק רב יותר בנושאים חברתיים ופנימיים כמו פינוי מאחזים, קשר עם המתישבים, ונושאים הקשורים להתראות ומודיעין, בהשוואה לתקופות לוחמה.

בשני אירועי הלחימה לא עמדו כלל על סדר היום נושאים שהעסיקו את התקשורת בתקופות שגרה שקדמו להם. כך למשל נושא המחאה נגד השירות הצבאי והסרבנות אשר העסיק את התקשורת באופן מוגבר בתקופת "גאות ושפל" ובתקופת ההינתקות, כמעט ולא העסיק את התקשורת בתקופת מלחמת לבנון השנייה ובתקופה שלפניה. העיתונות לא עסקה בנושא הסרבנות גם בתקופת "עופרת יצוקה". הסיבות לחוסר העיסוק התקשורתי בסרבנות קשורות כנראה לקונצנזוס הציבורי שהיה לשני אירועי הלחימה בציבור הישראלי, וכן בכך שהדיון הציבורי הנרחב בנושא הסרבנות מתקיים בשיח הציבורי הישראלי בתקופות של שגרת עימות מוגבל ולא בתקופות של עימות בעצימות גבוהה/ מלחמה. כמו כן, ייתכן כי העובדה שבמבצע "עופרת יצוקה" העיסוק בנושא הסרבנות נעדר לחלוטין, נובעת מההיקף המצומצם של הפעלת המילואים בלחימה, שכן משרתי המילואים היו לאורך שני העשורים האחרונים "מובילה" המרכזיים של תופעת הסרבנות³.

3 דוד זוננשיין, ממקימי תנועת "אומץ לסרב", טען בתקופת מבצע "עופרת יצוקה" כי צה"ל "מנטרל את פצצת הסרבנות" ממילואים, בכך שהוא משחרר את כל הסרבנים

בדבריהם של משרתי המילואים תוך כדי המלחמה ובעיקר אחריה, ובדין הציבורי שהתפתח אחרי המלחמה כמו גם בממצאי ועדות החקירה הצבאיות (טובי, 2007). פרסום מסקנותיה המקיפות והקשות של "ועדת יונגרד", שמונתה לחקור את התנהלות הדרג הצבאי והמדיני במלחמה, שיקף גם הוא רוח זו.

לעומת זאת, במבצע "עופרת יצוקה", שנערך שנתיים אחרי המלחמה, נתפס צה"ל כמי שהפיק את לקחי מלחמת לבנון השנייה ושיפר משמעותית את מקצועיות כוחותיו, את תפקוד המפקדים והשקיע רבות בכשירות הכוחות ובמוכנות למלחמה (טובי, 2009). תפיסה זו, שזכתה לביטוי גם בתקשורת, משתקפת בסקר דעת קהל שנערך לאחר מבצע "עופרת יצוקה". ממצאי הסקר עולה כי רוב מרע מצד העוים (96%) סברו כי צה"ל הוא צבא מקצועי ומיומן אשר השתפר בעקבות הפקת לקחי מלחמת לבנון השנייה (טיארג'אן, 2009). נראה כי אחד הגורמים שתרם לחיזוק דימויו המקצועי של צה"ל הוא ההכרעה המהירה והחד-משמעית נגד החמאס; בעוד שבמלחמת לבנון השנייה נתקל צה"ל בהתנגדות בלתי צפויה מצד חיזבאללה, אשר ניצל היטב את יתרונות הלוחמה הא-סימטרית בינו ובין ישראל⁵ וזכה ליתרון מול ישראל (ברום, 2007). ב"עופרת יצוקה" התכונן צה"ל להתנגדות רבה יותר מצד חמאס מאשר ההתנגדות שנתקל בה בפועל (שוויצר, 2009).

טבלה 2 - תפיסת מקצועיות צה"ל כפי שהשתקפה בעיתונות בארבע התקופות שנסקרו⁶.

	שגרה 1-12/08	לבנון השנייה 7-8/06	שגרה 1-5/06		
"עופרת יצוקה" 1/09	67.5%	37%	68%	גבוהות	תפיסת היכולות המבצעיות של צה"ל
	24.5%	39%	24%	בינוניות	
	8%	24%	8%	נמוכות	

5 חיזבאללה הפעיל את כוחו הצבאי בלבנון ככוח גרילה מתוך האוכלוסיה האזרחית והשתמש בה כמגן, הוא פעל מתוך מערכת בונקרים ומנהרות בהם אוכסן חימוש תוך שימוש בתכסית של דרום לבנון והצליח לגרום לנוק רב לצבא הישראלי.
6 אחוז ההתייחסויות לפרמטר מתוך הכתבות בהן הייתה התייחסות לנושא היכולות המקצועיות.

מלחמת לבנון השנייה, משקף כנראה קונצנזוס גבוה יותר בקרב החברה למבצע "עופרת יצוקה". סקרי עמדות ציבור מצביעים על כך שבשבוע האחרון ללחימה במלחמת לבנון השנייה חלה ירידה באהדת הציבור כלפי צה"ל, שהתבטאה בפגיעה באופן בו הוצג צה"ל בתקשורת ובדימוי צה"ל בציבור. ההרעה בתפיסת הציבור את הלחימה ותוצאותיה הושפעה, כפי הנראה, מאירועים שבהם נהרגו חיילים, בנסיבות שנתפסו על ידי הציבור כלא נחוצות, כדוגמת הקרב באזור נהר הליטאני לקראת סוף הלחימה, שנתפס כבלתי נחוץ וגבה קורבנות רבים מקרב החיילים. לעומת זאת, לאורך כל מבצע "עופרת יצוקה" ולאחריו ניכרה רמת אהדה גבוהה מאוד של הציבור, שבאה לידי ביטוי בהערכה גבוהה מאוד לאפקטיביות המבצע (טיארג'אן, 2009). יון מגל, כתב צבאי לשעבר ומגיש מהדורת "מבט" בערוץ 1, התייחס לנושא הסיקור האוהד בזמן מבצע "עופרת יצוקה" באומר:

"בתור עיתונאי, חשוב לי להביא כמה שיותר אינפורמציה ולתת אותה לצופים שלי, אבל אני לא רק עיתונאי, אני גם אזרח ובתור אזרח המדינה, חשוב לי קודם כול שצה"ל ינצח במלחמה הזאת. אם אתה שואל אותי מה יותר חשוב לי, יותר חשוב לי לחיות" (מתוך פרסיקו, 2010).

השיח הציבורי ביחס לשני האירועים משתקף היטב בעיתוח האופן שבו נתפסת היכולת המבצעית של צה"ל על ידי העתונות בשתי התקופות (ר' טבלה 2). העיתוח מעלה כי יכולותיו המבצעיות של צה"ל נתפסו כנמוכות יחסית לכל יתר התקופות בתקופת מלחמת לבנון השנייה, וכגבוהות יחסית בתקופת "עופרת יצוקה". במלחמה, רק ב-37%

מתוך הכתבות שהתייחסו לנושא סברו הכותבים שייכולותיו המבצעיות של צה"ל גבוהות, בעוד שבמבצע "עופרת יצוקה", ב-94% מבין הכתבות בהן הייתה התייחסות לנושא הוצגו יכולותיו של צה"ל כגבוהות. באף אחת מהכתבות לא נתפס צה"ל כבעל יכולות מקצועיות נמוכות. פער זה משקף את התפיסה הרווחת שהשתקפה בתקשורת במהלך מלחמת לבנון השנייה ולאחריה, כי

מוכנות וכשירות צה"ל במלחמה היו נמוכות. ביקורת רבה נמתחה על מקצועיות הפעולה, מוכנות הכוחות, איכות התפקוד ואיכות הפיקוד של צה"ל במלחמה. תפיסה זו זכתה לביטוי רחב בתקשורת. התפיסה כי יכולותיו המבצעיות של צה"ל היו נמוכות בתקופת מלחמת לבנון השנייה, רווחה גם בשיח הציבורי במהלך המלחמה, בסקרי דעת קהל,

טבלה 3 - תפיסת הצלחת צה"ל כפי שהשתקפה בעיתונות בארבע התקופות שנסקרו⁷

שגרה 1-12/08 "עופרת יצוקה" 1/09	שגרה 1-5/06 לבנון השנייה 7-8/06				
76%	53%	28%	50%	במידה רבה	עד כמה פעולות צה"ל מוצגות כהצלחה
14%	28%	36%	37%	במידה בינונית	
10%	19%	36%	13%	במידה מועטה	

נתון נוסף המחזק את תפיסת ההצלחה במבצע "עופרת יצוקה" הוא שיעור הכישלונות המבצעיים אשר סוקרו בתקשורת. שיעור הסיקור העתונאי של כישלונות מבצעיים

8 אחוז התייחסויות לפרמטר מתוך הכתבות בהן הייתה התייחסות לנושא הצלחת פעולות צה"ל.

פרמטר נוסף שנבחן בהשוואה בין שגרה וחירום הוא "עד כמה פעולות צה"ל מוצגות כהצלחה", תוך השוואה בין התקופות השונות. כפי שמוצג בטבלה מס' 3, נמצא כי בתקופת מלחמת לבנון השנייה פעולות צה"ל הוצגו בתקשורת כהצלחה במידה המועטה ביותר גם בהשוואה לתקופות השגרה - מתוך ארבע התקופות שנבחנו, בעוד שבתקופת "עופרת יצוקה", הוצגו פעולות צה"ל כהצלחה במידה הרבה ביותר. ייתכן כי "התלכדות" התקשורת סביב הצבא בתקופת המבצע השפיעה על תחושת ההישג (או "הניצחון") של צה"ל בציבור הישראלי בשני אירועי הלחימה. בעוד שמלחמת לבנון השנייה נתפסה בציבור והשתקפה מאמצעי התקשורת כמחדל, כסוג של כישלון (למשל אצל בן מאיר, 2007), נתפס מבצע "עופרת יצוקה" בציבור הישראלי כניצחון (בן מאיר, 2009)?

7 גם בסקר עיתון "הארץ" בינואר 2009, סברו 78% מהנשאלים כי המבצע הוא הצלחה (יוסי ורט, 15.1.09).

התפיסה שהשתקפה מהעיתונות במלחמה לבנון השנייה כי הפעילות הצבאית לא רק תומכת במטרות המדיניות, אלא לעתים מוגדת להן, מצאה ביטוי מאוחר יותר במסקנות ועדת ויוגרד לחקר אירועי המערכה בלבנון 2006, אשר מצאה ליקויים משמעותיים ביחסי הדרג הצבאי והמדיני. כך נכתב בדוח הוועדה:

"אנו סבורים כי תקלות מבינות ותודעתיות אלה (במהלך הצבאי) היו קשורות להיעדר תשתית חשיבה משותפת לדרג המדיני והצבאי, חלקית בשל חוסר הניסיון של הדרג המדיני הבכיר בהערכה נכונה של מהות ההחלטות שקיבלו ושל השלכותיהם. הן הוחרפו בשל תרבות השיח, הדיונים, ההחלטות וההכרעות הלשוניות בדרג המדיני והצבאי כאחד" (ועדת ויוגרד - הדו"ח הסופי, ינואר 2008).

נראה כי הליקויים שזוהו בזיקה בין פעולות צה"ל והדרג המדיני-אסטרטגי, שסימנים ראשונים להם הופיעו בתקשורת במהלך המלחמה, קשורים מהותית לאופן הגדרת מטרות המלחמה על ידי הדרג המדיני. במלחמת לבנון השנייה הוגדרו יעדי המלחמה על ידי ראש הממשלה בדיונים הפנימיים כ: שינוי המצב בדרום לבנון, הסגת חיזבאללה מהגבול והרתעתו מפני פעולת חטיפה עתידית, הגברת ההרתעה הכללית של ישראל, השבת החטופים ומימוש מלא של החלטה 1559 (דו"ח הביניים של ועדת ויוגרד, ע"מ 133). יעדים אלו הוכחו במהרה כיעדים שאפתניים מדי ולא ריאליים כיוון שלא התאימו למאפייני הפעלת הכוח של ישראל ולאופי העימות. לקחים אלו נלמדו על ידי כל הדרגים, וב"עופרת יצוקה" הגדיר הדרג המדיני לצבא יעדים שאפתניים פחות, אשר היו בני השגה. היעדים שהוגדרו היו: יצירת שקט שישורר לאורך זמן בדרום ומניעת התחמשות חמאס (איילנד, 2009). לפי נתוני סקר עמדות הציבור שנערך באותה עת, 74% מהציבור סברו בתום הלחימה כי הפעולה שביצע צה"ל ברצועת עזה הייתה אפקטיבית (טיארג'אן, 2009), כלומר לפי תפיסת הציבור בתום הלחימה, יעדי הלחימה הושגו.

ההגדרה הצנועה של מטרות מבצע "עופרת יצוקה" מזכירה במידת מה את הצהרות הדרג המדיני והצבאי במבצע "חומת מגן" (מרץ 2002), שגם בו ניסו קברניטי המדינה להפחית את ציפיות הציבור מהישגי המבצע, באמצעות הצגת מטרות מצומצמות והגדרה מראש של "מה לא נצליח להשיג" ואכן, הדיון התקשורתי שהתנהל במהלך מבצע "חומת מגן" דומה באופן מפתיע לדיון התקשורתי שהתנהל במהלך מבצע "עופרת יצוקה" (עירן-יונה, 2009 א').

אם כך, נמצא פער בתפיסת הזיקה המתקיימת בין פעילות צה"ל לבין האינטרס המדיני והאסטרטגי בין שתי

היה נמוך מאוד בשני אירועי הלחימה, אולם במלחמת לבנון השנייה שיעור סיקור זה היה כפול משיעור הסיקור של כשלונות במבצע "עופרת יצוקה" (9% במלחמת לבנון השנייה לעומת 4% בתקופת "עופרת יצוקה"). נתון זה משקף בזעיר אנפין את ההבנה שמלחמת לבנון נתפסה, כבר במהלכה, כמלחמה שלא תוכננה ולא נוהלה כראוי (רום, 2007), לעומת מבצע "עופרת יצוקה", שנתפס מראשיתו כמבצע מוצלח מבחינה מקצועית ואף כמהלך מתקן ל"פאשלה" של לבנון השנייה (איילנד, 2009). על אף שגם במבצע "עופרת יצוקה" היו כשלים מבצעיים וחללים רבים יותר נהרגו מאש כוחותינו, התחושה שהשתקפה מהתקשורת הישראלית הייתה כי מלחמת לבנון השנייה הייתה פחות מתוכננת ומנוהלת.

בהקשר ליחס התקשורת אל הצבא בחירום, נבדקה גם הזיקה שבין הפעילות המבצעית לאינטרס המדיני-אסטרטגי. מהממצאים עולה כי באופן כללי פעילותו של צה"ל מוצגת בעיתונות כמסייעת למטרה המדינית יותר מאשר פוגעת בה. יחד עם זאת, ישנם הבדלים בתפיסת הזיקה בין הפעילות המבצעית לאינטרס המדיני-אסטרטגי בין שני אירועי הלחימה. כפי שניתן לראות בטבלה מספר 4, בתקופת "עופרת יצוקה", כמו גם בתקופות שגרה, נשתמרה רמה גבוהה של הסכמה כי פעילות צה"ל תומכת במטרה המדינית-אסטרטגית (76%), בעוד שבמלחמת לבנון השנייה גברה התפיסה כי פעילות צה"ל פוגעת במטרות המדיניות (20%).

טבלה 4 - תפיסת זיקת פעילות צה"ל לאינטרס המדיני-אסטרטגי, כפי שהשתקפה בעיתונות⁹.

	שגרה 1-5/06	לבנון השנייה 7-8/06	שגרה 1-12/08	"עופרת יצוקה" 1/09	
הפעילות המדינית למטרה המדינית	72%	61%	71%	76%	עד כמה הפעילות המבצעית של צה"ל נמצאות בזיקה לרמה האסטרטגית או המדינית
אין זיקה בין פעילות צה"ל לרמה המדינית	1%	8%	3.5%	-	
הפעילות פוגעת במטרה המדינית	10%	20%	4.5%	6%	
גם מסייעת וגם פוגעת	17%	11%	21%	18%	

9 אחוז ההתייחסויות לפרמטר מתוך הכתבות בהן הייתה התייחסות לנושא זיקת פעילות צה"ל לאינטרס המדיני-אסטרטגי.

עיסוק התקשורת בנושא שכול ופגעים בתקופת מלחמת לבנון השנייה לעומת מבצע "עופרת יצוקה". בעוד שבתקופת לבנון השנייה 20% מכלל הכתבות שנסקרו עסקו בנושא שכול, לוויות והמשפחות השכולות, בתקופת "עופרת יצוקה" רק 1% מכלל הכתבות עסקו בנושא זה. על רגישות החברה לפגעים בתקופת המלחמה ניתן ללמוד גם מיתוח נתוני העיסוק בפגעים במחקר זה בין השנים 2004 ל-2007, מהם עולה כי 41% מתוך כלל הכתבות שעסקו בנושא הפגעים בתקופה של ארבע שנים, פורסמו בתקופת מלחמת לבנון השנייה.

את הפער בסיקור התקשורתי ניתן להסביר בנקל בהבדל המשמעותי בהיקף הפגעים מקרב כוחותינו בשני אירועי הלחימה¹⁰. הסבר נוסף טמון בהיווצרותו של צורך ציבורי בחיזוק החוסן החברתי בנושא זה לאחר "טראומת" מלחמת לבנון השנייה.

בבחינת הדוברים האזרחיים בכתבות, נמצא כי לדברי המשפחות וההורים השכולים ניתן מקום רב יותר בתקשורת

10 154 הרוגים, חיילים ואזרחים, במלחמת לבנון השנייה מול 13 הרוגים, חיילים ואזרחים במבצע "עופרת יצוקה".

תקופות הלחימה שנבדקו במחקר זה. בהקשר של עימותים צבאיים שונים, נראה כי שאלת הזיקה לאינטרס המדיני מקבלת תשובות שונות. כך למשל, בתקופת "גאות ושפל" התקיימה תפיסה תקשורתית וציבורית, שהפעילות בעימות המוגבל אינה רלוונטית לאינטרס המדיני והאסטרטגי (רטנר ושביט-פרדקין, 2005).

נפגעים ומשפחות שכולות

נושא השכול והנפגעים הינו נושא הזוכה לבולטות רבה בעת תקופות לחימה. אדווארד לוטוואק טוען כי דמוקרטיית מערביות רגישות יותר לנפגעים מקרב החיילים, ורגישות זו משפיעה על הלגיטימציה הציבורית לעימות הצבאי ומחיריו (Lutwak, 2008).

מחקר קודם שלנו מצביע על כך כי רגישות החברה הישראלית לנפגעים מקרב החיילים גבוהה. בדומה למדינות המערב, על אף שבמקביל היא מגלה רמה גבוהה של חוסן ויכולת התמודדות טובה עם מצבי חירום וטרור מתמשך (עירן-יונה ובן-הדור, 2009).

יחד עם זאת, ממצאי המחקר מצביעים על פער ניכר בין

ולא נערכו קרבות משמעותיים של צה"ל למול כוחות החמאס שפעלו מתוך האוכלוסייה תוך שימוש בה, או לחלופין נסוגו; וכך נוצרה סיטואציה של פגיעה נרחבת יותר באוכלוסייה האזרחית. פגיעה זו הובילה לביקורת בין לאומית רבה על צה"ל ומדינת ישראל במהלך מבצע "עופרת יצוקה", ביקורת שסוקרה גם בתקשורת הישראלית.

הסבר נוסף לפער בהיקף העיסוק התקשורתי בנושא היחס לאוכלוסייה האזרחית עשוי לנבוע מתחושת הכישלון ותפיסת האיום ששררה בישראל בתקופת מלחמת לבנון השנייה ולאחריה, אשר הקטינה את הרצון והיכולת לעסוק בפגיעה בתוך האזרחי, לעומת תחושת ההצלחה והפחתת האיום תוך כדי ולאחר מבצע "עופרת יצוקה", שאפשרה לתקשורת ולציבור לעסוק בנושא מנקודת מבט הומניטרית-מוסרית.

השוני בתפיסת צה"ל בעיני התקשורת בתקופות השונות, בא לידי ביטוי גם בתפיסת יחסו של הצבא לאוכלוסייה האזרחית. כפי שמוצג בטבלה מס' 5, במהלך מלחמת לבנון השנייה היה עיסוק מועט ביחס לאוכלוסייה האזרחית בהשוואה לתקופת השגרה שלפניה (15% לעומת 5% מהכתבות התייחסו לנושא, בהתאמה). לעומת זאת, בתקופת "עופרת יצוקה" עסקו כשליש מהכתבות (35.5%) בסוגיה זו. עיקר הכתבות שהתייחסו לנושא מתחו ביקורת על פעולות צה"ל ועל היקף הפגיעה באוכלוסייה האזרחית. הביקורת על התנהלותו המוסרית של צה"ל בלחימה הובעה החל מהשבוע השני למבצע, בעיקר על ידי התקשורת הזרה, אשר הושפעה מהמאבק התודעתי בין חמאס לצה"ל על היקף הפגיעה באזרחים בלתי מעורבים והשפיעה על התקשורת המקומית.

טבלה 5 - העיסוק במוסריות פעולות צה"ל כפי שהשתקף בעיתונות בארבע התקופות שנסקרו

שנרה 1-12/08 "עופרת יצוקה" 1/09	לבנון השנייה 7-8/06	שנרה 1-5/06	אחוז הכתבות בהן הייתה התייחסות לנושא מוסריותו של צה"ל
10%	5%	15%	35.5%

בתקופת מלחמת לבנון השנייה, בה ב-33% מהכתבות הייתה התייחסות להורים ולמשפחות השכולות, לעומת 6% בלבד בתקופת "עופרת יצוקה". אנו מניחות כי השוני במעורבות המשפחות השכולות וההורים נובע, בנוסף למספרם הנמוך של הנפגעים במבצע "עופרת יצוקה", גם מעמדה חיובית בולטת שהובעה על ידי המשפחות השכולות ומשפחות הפצועים במהלך המבצע. עמוס נתנאל, אביו של סרן יהונתן נתנאל ז"ל, שנהרג מאש כוחותינו במבצע "עופרת יצוקה", קושר בין תמיכת הציבור במבצע לתמיכת ההורים השכולים בו. לדבריו:

"...אני שלם עם מות בני... אני חש כי אני שופר של הציבור... קיימת עכשיו בקרב כל עם ישראל תעצומת נפש פנימית..."

במהלך מלחמת לבנון השנייה היה עיסוק מועט ביחס לאוכלוסייה האזרחית בהשוואה לתקופת השגרה שלפניה. לעומת זאת, בתקופת "עופרת יצוקה" עסקו כשליש מהכתבות בסוגיה זו.

התגובה של משפחות השכולים והפצועים היא רק הביטוי הכי בולט לכך...".

ייתכן כי התמיכה הפומבית שהביעו הורים שכולים והורי פצועים במהלך מבצע "עופרת יצוקה" הייתה אף היא בין הגורמים שהפחיתו מבוטלות הנושא בתקופת המבצע.

מוסר יחס לאוכלוסייה אזרחית

בשני אירועי הלחימה שנבדקו, עסקה התקשורת באופן מועט יחסית בנושא היחס לאוכלוסייה האזרחית, אך במבצע "עופרת יצוקה" נושא זה העסיק את התקשורת פי שישה מאשר במלחמת לבנון השנייה. פער זה עשוי ללמד על המציאות השונה שבתוכה פעל צה"ל בשני האירועים: בעוד שבמלחמה רבים מתושבי הכפרים בלבנון עצבו את בתיהם, כך שנוצר שדה קרב "נקי" יחסית מאזרחים, בעזה לא היה לאוכלוסייה האזרחית לאן להימלט והלחימה נערכה בתנאי שטח רוויים באוכלוסייה אזרחית. מציאות זו התקיימה לצד א-סימטריה בכוח הצבאי, שבלטה עוד יותר במבצע "עופרת יצוקה". במבצע זה כמעט

11 Ynet, 19.1.09, "אב שכול: שלם עם המחיר, זה חלק מהמלחמה", דניאל אדלסון.

מילואים שהשתתפו בלחימה והעידו על כשלים מוסריים למול אזרחים¹⁴, ובעקבות ביקורת בין לאומית שנמתחה על צה"ל ועל ישראל עקב היקף הפגיעה באזרחים בלתי מעורבים. את שיאה של הביקורת הבין לאומית סימן פרסומו של דו"ח גולדסטון מטעם האו"ם ב-16.9.09, בו נמתחה ביקורת קיצונית על חוסר המוסריות של ישראל ביחסה כלפי האוכלוסייה האזרחית בעזה במבצע "עופרת יצוקה". הדו"ח עורר דיון ציבורי נרחב בנושא ומאמצים מדיניים לצמצום האפקט השלילי שלו על תדמית ישראל בעולם. גם דוברים מטעם צה"ל הדגישו את מוסריותו של צה"ל ואת מידתיות הפעולה ב"עופרת יצוקה" אל מול הביקורת הרבה (עירן-יונה, 2009 ב').

סיכום ודיון

במחקר זה ביקשנו לענות על מספר שאלות: ראשית, האם ניתן לזהות בעיתונות הישראלית דפוסי סיקור ודיווח החוזרים על עצמם בחירום לעומת שגרה, ומהם? שנית, בהנחה כי אופן הסיקור התקשורתי את מלחמת לבנון השנייה היה שונה מזה של מבצע "עופרת יצוקה" - כיצד באו לידי ביטוי הבדלים אלו באופן בו מסוקר אירוע הלחימה ובאופן בו נתפס

למרות שהביקורת על מוסריות הפעולה במהלך מלחמת לבנון השנייה ולאחריה הייתה מצומצמת יותר מאשר במהלך ולאחר מבצע "עופרת יצוקה"¹², ניתוח הדיון הציבורי שנערך בהתייחס לשני העימותים העלה כי גם לאחר מלחמת לבנון השנייה, הוצגה בתקשורת ביקורת לגבי התנהלות לא מוסרית של הכוחות ביחסם לאוכלוסייה האזרחית (בחמשת החודשים שלאחר מלחמת לבנון השנייה, ב-17.5% מהכתבות הייתה התייחסות לנושא מוסריות פעולות צה"ל). הממצאים מצביעים על כך שביקורת על מוסריות הפעולה מתפתחת בעיקר בשלהי ואחרי אירוע לחימה (עירן-יונה, 2009 ב'), כאשר בזמן הלחימה הציבור, ועמו אמצעי התקשורת הישראליים, נוטים פחות לבקר את הצבא בסוגיות אלו (באר, 2009).

תופעה זו חזרה על עצמה גם במבצע "עופרת יצוקה". אמנם, כבר במהלך המבצע נשמעו קולות ביקורתיים לגבי היקף הפגיעה באוכלוסייה פלסטינית בעזה, אולם דיון משמעותי לגבי מוסריותו של צה"ל במבצע "עופרת יצוקה" נערך רק לאחר סיומו¹³, בעקבות עדויות חיילי

12 נתוני מרכז הסיקור הצה"לי מעידים כי במהלך מלחמת לבנון השנייה, הוערך צה"ל כצבא ערכי ומוסרי יותר מבעבר.

13 לפי נתוני מרכז הסיקור הצה"לי, מיד לאחר סיום מבצע "עופרת יצוקה" סברו 93% מהעוברים לסקר דעת קהל כי צה"ל הוא צבא ערכי ומוסרי. הביקורת החלה רק לאחר מכן.

14 מתוך עדויות החיילים בכנס המכינה הקדם צבאית באורנים, פברואר 2009.

ממצא מרכזי העולה מהמחקר נוגע לדמיון בנושאים העולים על סדר היום בעת לחימה, לעומת אלו היורדים ממנו

צה"ל בתקשורת הישראלית?

מתוך כך ניסנו להבין כיצד, אם בכלל, משפיעה מדיניות תקשורתית ו"רוח" סיקור שונה (מצד הצבא והתקשורת) על האופן בו מסוקר אירוע לחימה, ועל האופן שבו נתפס הצבא באירועי לחימה. על מנת לענות על שאלות אלו, ערכנו ניתוח כמותי שיטתי של הסיקור העיתונאי את היבטי הפעלת הכוח של צה"ל במהלך שתי תקופות של לחימה: מלחמת לבנון השנייה ומבצע "צופרת יצוקה", ולעומתם במהלך שתי תקופות של שגרה: בתקופה שלפני מלחמת לבנון השנייה ובתקופה שלפני מבצע "צופרת יצוקה".

יתרונן של הניתוח שהוצג באמרו הוא בהתבססותו על מתודולוגיה כמותית ושיטתית לבחינת שיח, באמצעות ניתוח למדוד ולבסס "כמותית" תחושות בטן או הבנות, ולאחר מכן לתת להן הסבר מושכל.

מהממצאים עולה כי ישנם מאפיינים החוזרים על עצמם באופן בו התקשורת הישראלית מסקרת את היבטי הפעלת הכוח בחירום לעומת שגרה. ממצא מרכזי העולה מהמחקר נוגע לדמיון בנושאים העולים על סדר היום בעת לחימה, לעומת אלו היורדים ממנו. הנושאים שעלו על סדר היום התקשורתי בשני אירועי הלחימה היו: מצבם של החיילים

בשטח, היבטים של הפעלת מילואים וסוגיות הנוגעות לדיון בין לאומי. לעומת זאת, סוגיות היורדות מסדר היום הציבורי בעת לחימה, הן סוגיות שאינן נוגעות בהפעלת הכוח כמו פינוי יישובים, קשר עם מתיישבים, התרעות מודיעין וכדומה. למרות הדמיון בנושאי הסיקור התקשורתי באירועי לחימה ובתקופות שגרה, מצאנו הבדלים משמעותיים בסיקור התקשורתי בין שני אירועי הלחימה: מלחמת לבנון השנייה, ומבצע "צופרת יצוקה". ממצאי המחקר עולה כי קיים שוני ניכר בתפיסת התקשורת את יכולותיו המקצועיות של הצבא בשני האירועים.

בעוד שבמלחמה צה"ל נתפס כבעל יכולות צבאיות נמוכות, במבצע נתפסו יכולותיו המקצועיות של צה"ל כגבוהות באופן מובהק. בהתאמה, פעולות צה"ל ב"צופרת יצוקה" נתפסו כהצלחה, במידה רבה יותר מאשר במלחמת לבנון השנייה. ממצא זה אינו מפתיע. התפיסה התקשורתית והציבורית של מלחמת לבנון כשישולון צבא, ותהליכי התחקור והתיקון שנעשו לאחריה ברמה הצבאית וברמת הלאומית, סיפקו רקע שונה לגמרי למבצע "צופרת יצוקה", אשר היה לטענת רבים, "מקצה השיפורים" למלחמה. הלחימה במבצע הוגדרה, הוערכה ונמדדה בהשוואה ולמול מלחמת לבנון השנייה. ניתוח הדיון שנערך במגוון אמצעי תקשורת כתובה ומשודרת¹⁵, העלה כי במונחים רבים, נתפסה המערכה בעזה כהזדמנות לבחינת מידת היישום של מסקנות מלחמת לבנון

15 לעניין זה ראה גם עירך-יונה, (2009 ב').

בחיזוק החוסן החברתי בתקופה שאחרי המלחמה. ממצאי מחקר זה מאתגרים את הטענה הרווחת בספרות כי תקופת לחימה, באשר היא, מייצרת עמדה אוהדת יותר של התקשורת כלפי הצבא ופעולתו מאשר בתקופת שגרה. בעוד שבמבצע "עופרת יצוקה" נמצא דפוס של "התלכדות סביב הדגל", שאופיין בתקשורת אוהדת יותר מתקופת

נראה כי בנוסף למדיניות צה"ל אשר הגבילה את הסיקור התקשורתי, הציבה גם התקשורת גבולות לעצמה בסיקור התקשורתי של "עופרת יצוקה"

שגרה, במלחמת לבנון השנייה לא נמצאו הבדלים מהותיים בין אהדת התקשורת בעת הלחימה לבין רמת האהדה בתקופה שלפני פרוץ המלחמה.

הסבר אפשרי לדמיון שנמצא ולסיקור האוהד של התקשורת את הצבא במלחמת לבנון השנייה ובתקופת השגרה שלפניה, נעוץ בכך שתקופה זו של שגרה אופיינה במגוייסות גבוהה למען הצבא, כלומר זו לא הייתה תקופת "שגרה" אופיינית. לטענתן של טובי, שביט ושר (2006), בתקופת זו שאחרי ימי "ההתנתקות" הייתה אוירה של התלכדות סביב צה"ל, שנבעה מהרצון הציבורי לשמר את צה"ל כאתר חברתי הנמצא מעל המחלוקות הפוליטיות שהתקיימו בתקופת הפינוי מעזה, מתוך מטרה למנוע את הקרע החברתי הפוטנציאלי שטמנה בחובה ההתנתקות.

מסגרת מסבירה אפשרית שנתן להציע לשונות באופני הסיקור העיתונאי את צה"ל בתקופות השונות שנבחנו, מעיחה כי הסיקור תלוי במספר גורמי מפתח: מאפייני העימות ומאפייני האויב, ההקשר החברתי והבין לאומי שבתוכו הוא מתרחש, הזיכרון החברתי-לאומי של אירועי לחימה קודמים ותוצאותיהם והמדיניות התקשורתית של צה"ל. ניתוח הסיקור התקשורתי לאורך כל התקופה שנסקרה מחזק את ההבנה כי גורמי מפתח אלו הביאו לסיקור תקשורתי שונה של שני אירועי הלחימה - מלחמת לבנון השנייה לעומת מבצע "עופרת יצוקה".

סוגיות לחשיבה

מחקר זה היווה בעבורנו בסיס לחשיבה ולדין במספר סוגיות הנוגעות לממשקים המורכבים שבין צבא לתקשורת בעת לחימה. דיון קצר בסוגיות אלו מובא להלן כבסיס

השנייה וכמבחנו של הצבא, הנאבק להשיב לעצמו את יכולת ההרתעה, תוך שהוא מציג שורה של שיפורים המתכתבים עם מה שנתפס ככשלי מלחמת לבנון השנייה, הן ברמה המבצעית-אופרטיבית והן ברמה המנטלית.

ממצא נוסף מצביע על קיומה של הסכמה רחבה בתקשורת בתקופת "עופרת יצוקה", כי פעילות צה"ל תומכת במטרה המדינית-אסטרטגית לעומת קיומה של תפיסה הפוכה בתקופת מלחמת לבנון השנייה. הסכמה זו, בנוסף להבדל בתפיסת היכולות המקצועיות של הצבא בשני אירועי הלחימה, קשורה גם לאופן בו הוגדרו מטרות ויעדי המהלכים הצבאיים. לעומת הגדרת מטרות רחבה ושפתנית של הדרג המדיני במלחמת לבנון השנייה, מטרות מבצע "עופרת יצוקה" הוגדרו באופן מצומצם יותר. הגדרה של מטרות בנות השגה ו"צנעות" יותר, יצרה ציפיות ריאליות יותר בתפיסת הציבור והשפיעה על תפיסת ההצלחה השונה בשני האירועים.

הבדל נוסף שנמצא בין שני אירועי הלחימה הינו כי במבצע "עופרת יצוקה" נערך דיון תקשורתי רחב יותר בנושא המוסר למול האוכלוסייה האזרחית, לעומת דיון מצומצם במידה ניכרת שהתפתח בנושא זה בעת מלחמת לבנון השנייה. אחד ההסברים להבדל בדיון בנושא זה קשור בחוסר הסימטריה בהיקף הפגיעים בצד הישראלי לעומת הצד שמנגד, אי סימטריה שהייתה בסיס לביקורת בין לאומית נרחבת על ישראל אחרי מבצע "עופרת יצוקה". גורמים שונים (כמו חמאס ותנועות חברתיות שונות) מינפו את הביקורת הבין לאומית והמשיכו להזין אותה תוך העצמת הדיון בפגיעה ההומניטרית באוכלוסייה ובתשתיות (שיאה של הביקורת הבין לאומית כנגד ישראל נרשם חודשים מאוחר יותר בפרסום דו"ח גולדסטון).

הסבר אפשרי נוסף להבדלים בדיון המוסרי בתקשורת בין שני אירועי הלחימה טמון בתפיסת ההצלחה והכישלון. מלחמת לבנון השנייה נתפסה כאכזבה (כבר במהלכה), ולכן התמקדה התקשורת יותר בגורמי הכישלון כפי שנתפסו בעיניה (במיוחד נושא חוסר הכשירות והמוכנות של צה"ל) והפנתה פחות קשב לנושאים אחרים, ביניהם הפגיעה באוכלוסייה האזרחית. לעומת זאת, מבצע "עופרת יצוקה" נתפס בתקשורת כבר במהלכו כהצלחה, רמת הכשירות והמוכנות של צה"ל נתפסו כטובות, מה שאיפשר הפניית קשב לנושא המוסר ביחס לאוכלוסייה האזרחית.

הבדל נוסף בין שני אירועי הלחימה טמון בעיסוק התקשורת בנושא שכולל ופגיעים, שהיה נרחב הרבה יותר בתקופת המלחמה. הבדל זה מוסבר הן בהיקף השונה של נפגעים מקרב כוחותינו בשני אירועי הלחימה, והן בצורך ציבורי

אך לא ניתן לקבוע שמדיניות צה"ל היא הגורם היחיד שהביא לכך (כמובן, יש לזכור כי אמצעי התקשורת השתכללו מאוד מאז שנות ה-90, וב"עופרת יצוקה" לא ניתן היה לפקח על הדיווח ברזולוציה דומה לזו של מלחמת המפרץ).

יחד עם זאת, נראה כי בנוסף למדיניות צה"ל אשר הגבילה את הסיקור התקשורתי, הציבה גם התקשורת גבולות לעצמה בסיקור התקשורתי של מבצע "עופרת יצוקה". הביקורת אשר ספגה התקשורת לאחר מלחמת לבנון השנייה, הובילה רבים מהעיתונאים לערוך "חשבון נפש", אשר בעקבותיו סוקרה מלחמת לבנון השנייה באופן שונה מאשר מבצע "עופרת יצוקה". כלומר, התנהלותו של הצבא אמנם כיוונה את הסיקור העיתונאי, אך גם המגבלות שהטילו על עצמם

לחשיבה ולמחקר במבט לעתיד.

הממצאים אודות השוני במאפייני הסיקור התקשורתי בין שני אירועי הלחימה העלו את השאלה: האם צבא/ממשלה של מדינה דמוקרטית יכולים לשלוט במדיניות הסיקור התקשורתי של מלחמה/מבצע צבאי, כאמצעי לעיצוב דעת הקהל ביחס אליו?

כדי לענות על שאלה זו ניתן לבחון מקרים אחרים של יחסי צבא-תקשורת, כמו המקרה של סיקור מלחמת המפרץ הראשונה בתקשורת האמריקאית. על מנת לזכות בדיווח אוהד (בניגוד לדיווח הביקורתי שלו זכתה במלחמת וייטנאם) ריכזה ממשלת ארה"ב את הדיווח העיתונאי בידי חמישה כתבים שהיא עצמה בחרה, וגם עליהם הוטלו מגבלות

אנשי התקשורת השפיעו על סיקור אוהד יחסית של מבצע "עופרת יצוקה", אשר השפיע על דעת הקהל בישראל¹⁶.

שאלה נוספת שעלתה תוך כדי מחקר היא האם השפיעה התקשורת על עיצוב תפיסות הישג או הצלחה ברורות אצל הציבור הישראלי? סוגיה זו מעוררת התלבטות עקרונית ומשקפת דיון המתנהל לאורך העשורים האחרונים אצל חוקרי תקשורת וחוקרי יחסי צבא-חברה בסוגיה: האם התקשורת מעצבת את הדיון הציבורי, או שמא התקשורת מושפעת ממנו ורק משקפת אותו? (דיונים בנושא ניתן למצוא למשל

דיווח משמעותיות, ומרבית המידע הועבר לעיתונאים על ידי הצבא עצמו. מדיניות זו גרמה לציבור האמריקאי להאמין כי המלחמה היא סטירלית ואין בה כמעט נפגעים (ברזיל, 1996). כלומר, גם במדינות המערב הדמוקרטיות, יכולים המדינה או הצבא להשפיע על דעת הציבור באמצעות הגבלה של אופן הסיקור התקשורתי.

מה קרה אם כן במבצע "עופרת יצוקה", שבו נקט צה"ל במדיניות דומה לזו שנקטה ארה"ב במלחמת המפרץ הראשונה? האם ייתכן כי האהדה הציבורית למבצע "עופרת יצוקה" לעומת מלחמת לבנון השנייה היא תוצר של הגבלת הצבא את חופש הפעולה של התקשורת? נראה כי מדיניות התקשורת של צה"ל יצרה אפקט דומה של אהדת הציבור,

16 כפי שעולה מהתבטאויותיהם של אנשי תקשורת רבים בנושא.

א. בעידן שבו המערכה הופכת להיות תקשורתית ותפיסת היצחון עמומה יותר, עולה רמת אי הוודאות אצל המפקדים והחיילים; יש לבחון כיצד יכולים אנשי מד"ה לתמוך בהתמודדות זו בכלים השונים העומדים לרשותם, ולפתח כלים חדשים שיהלמו את הסביבה החדשה בצורה מיטבית.

ב. כאשר המערכה המרכזית היא שקופה לציבור, יש צורך להתאים את ההכנה המנטלית של הכוחות למצב שבו הפעולה הצבאית נמדדת בקני מידה ציבורי - מקומי ובין לאומי (ולא בקנה מידה צבאי).

ג. בעידן שבו לפעולה של חייל בודד עשויה להיות השפעה על המערכה כולה, גדלה חשיבות ליווי הכוחות, ונוספו מימדים חדשים לתהליך עיבוד האירוע וסגירתו שנמצאים באחריותם של אנשי מד"ה.

מקורות

- איילנד, ג. (2009). יחסי הדרגים ותוצאות המבצע, עדכון אסטרטגי, 11 (4), 7-11, המכון למחקרי ביטחון לאומי.
- באר, י. (2009). קדימה המלחמה - סיקור מלחמת עזה בתקשורת הישראלית המרכזית, כנס "תותחים של נייר": התקשורת במבצע "עופרת יצוקה", המחלקה לתקשורת, אוניברסיטת בן גוריון.
- בן מאיר, י. (2007). דעת הקהל בישראל ומלחמת לבנון השנייה. בתוך: אלרן וברום (עורכים) מלחמת לבנון השנייה (עמ' 84-100). המכון למחקרי ביטחון לאומי.
- בן מאיר, י. (2009). מבצע "עופרת יצוקה" היבטים פוליטיים ודעת קהל, עדכון אסטרטגי, 11 (4), 25-29, המכון למחקרי ביטחון לאומי.
- ברום, ש. (2007). יעדים מדיניים וצבאיים במלחמה מוגבלת נגד ארגון ג'יהאד. מתוך: אלרן וברום (עורכים) מלחמת לבנון השנייה (עמ' 15-24). המכון למחקרי ביטחון לאומי.
- ברזילי, ג. (1996). מדינה, חברה וביטחון לאומי. מתוך: ליסק משה וברוך קני-פז (עורכים), ישראל לקראת שנות ה-2000, מאגנס.
- גורן, ד. (1986). תקשורת ומציאות: מושגי יסוד בתקשורת המונים, כתר.
- וימן, ג. (2006). הביקורת הציבורית על התקשורת במלחמת לבנון, חוברת מס' 1, מכון חיים הרצוג.
- וימן, ג. (2009 א'). התקשורת אשמה? Ynet, 5.1.09.
- וימן, ג. (2009 ב'). תמו ימי החסד? Ynet דעות.

אצל (Wolfsfeld, Frosh & Maurice, 2003). הנחתנו היא כי העמדה המוצגת על ידי אנשי התקשורת משפיעה על הציבור בעזרת אמצעים, כמו הבלטת המידע אשר ברצונם לקדם בדיון הציבורי וטשוטש מידע אשר ברצונם להעלים, וכי בטווח הקצר ישנה השפעה מידית של התקשורת על השיח הציבורי המתפתח בדעת הקהל (טל-סרגה, 2010).

ההבדלים בתפיסת ההצלחה של אירועי הלחימה על ידי התקשורת, אשר נסקרו במחקר זה, מחזקים את טענתנו כי קיימת השפעה של התקשורת על תפיסת הציבור: לאחר סיום מלחמת לבנון השנייה, שידרה התקשורת תחושה כי המלחמה הסתיימה "ללא הכרעה ברורה", תחושה אשר הפכה למוסכמה בציבור הרחב והצטרפה לתחושה הכללית של כישלון המלחמה שהשתררה בקרב הציבור הישראלי¹⁷ (ענבר, 2007; עברון, 2007). זאת לעומת תחושת היצחון ששררה בתקשורת במהלך כל ימי מבצע "עופרת יצוקה" והביאה את הציבור לתחושה שהמבצע היה הצלחה ותפקוד הצבא בו היה מיטבי¹⁸. לאחר סיום מבצע "עופרת יצוקה", החלו להישמע קולות שונים ואף סותרים את תפיסת היצחון. הן בתקשורת והן בקרב קבוצות חברתיות שונות, אולם הדימוי של מלחמת לבנון השנייה כ"כשלוך" ועל מבצע "עופרת יצוקה" כ"הצלחה", נחקק בתודעת הציבור.

מה יהיו היחסים בין הצבא לתקשורת באירוע הלחימה הבא? כפי שמנינו, גורמים שונים עשויים להשפיע על אופן הסיקור התקשורתי של אירועי הלחימה. יש לנו יסוד להניח כי אמצעי התקשורת, (בשל תהליכים שעברו אמצעי התקשורת אחרי מבצע "עופרת יצוקה") יקבלו בסובלנות פחותה מדיניות תקשורתית של סגירות מצד דו"צ, או יגיבו אליה בהתנגדות, בשל תחושה כי זו מצירה את צעדיהם. יש לקחת בחשבון הנחה זו בעיצוב מדיניות התקשורת של הצבא באירועי לחימה בעתיד.

משמעויות למצרך מד"ה:

במבט לעתיד, הבנת העודה המורכב שבו פועל הצבא בממשק למול התקשורת והציבור, מחייבת היערכות של אנשי מד"ה לסיפוק מענה רלוונטי לכוחות ולמפקדים.

- 17 למשל - ניצחון לא מספק" - זאב שיף, הארץ, 15.8.06.
- 18 למשל - כתבתו של יואל מרקוס - להתכונן לבחירות, הארץ, 18.8.06.
- 19 מדברי גד ליאור, עיתונאי ידיעות אחרונות בכנס "תותחים של נייר".

- טובי, ש., ז"ק, ד. (2006). נמ"ט תקשורת, ממד"ה. טובי, ש., שביט, מ., שר, י. (2006). הערכת מצב צבא-חברה לשנת 2005, ענף מחקר, ממד"ה.
- טובי, ש. (2007). הערכת מצב צבא-חברה לשנת 2006, ענף מחקר, ממד"ה.
- טובי, ש. (2010). הערכת מצב לשנת 2009, ענף מחקר, ממד"ה.
- טיארג'אן, ר. (2007). דעת קהל במצבי ביטחון משתנים, ממצאי סקרי עמדות ציבור, 2006-2001, ענף מחקר, מרכז הסיקור הצה"לי, ממד"ה.
- טיארג'אן, ר. (2008). מה משפיע על יכולת התמודדות העורף עם המצב הביטחוני? הרצאה באוניברסיטה המשודרת, גלי צה"ל.
- טיארג'אן, ר. (2009). עמדות הציבור במבצע "עופרת יוקה", ענף מחקר, מרכז הסיקור הצה"לי, ממד"ה.
- טל-סרנגה, י. (2010). חיל האוויר במערכת התקשורתית בין מלחמת לבנון השנייה ל"עופרת יוקה". מערכות, 430.
- כספי, ד. (2001). תמונות בראש, דעת הקהל ודמוקרטיה, האוניברסיטה הפתוחה.
- כספי, ד. (2009). צריכה וצורכי התודעה הציבורית, כנס "חותמים של נייד": התקשורת במבצע "עופרת יוקה", המחלקה לתקשורת, אוניברסיטת בן גוריון.
- לבלי, א. (2005). עימות או תלות הרדית? מתוך: לבלי (עורך), ביטחון ותקשורת - דינמיקה של יחסים, הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן גוריון שבנגב.
- לימור, י., ונוסק, ה. (2005). צבא ותקשורת במאה ה-21, לקראת דגם חדש של יחסים. מתוך: לבלי (עורך), ביטחון ותקשורת - דינמיקה של יחסים, הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן גוריון שבנגב.
- נגבי, מ. (1985). נמר של נייד, המאבק על חופש העיתונות בישראל, זמן הווה 8, ספרית פועלים.
- נגבי, מ. (1995). חופש העיתונות בישראל, ערכים בראי המשפט, מכון ידושים לחקר ישראל.
- עברון, י. (2007). ההרתעה ומגבלותיה, מתוך: אלרון וברום (עורכים) מלחמת לבנון השנייה (עמ' 34-45). המכון למחקרי ביטחון לאומי.
- עירן-יונה, מ. (2007). השפעות המלחמה על יחסי צבא-חברה, הרצאה במרכז יפה, 31.12.2006.
- עירן-יונה, מ. (2009 א'). ניתוח משווה של הדיון הציבורי ב"חותמים מגן" וב"עופרת יוקה", ענף מחקר, ממד"ה.
- עירן-יונה, מ. (2009 ב'). ניתוח הדיון הציבורי ביום שאחרי מבצע "עופרת יוקה", ענף מחקר, ממד"ה.
- עירן-יונה, מ., בן הדור, ב. (2009). על הרגישות לנפגעים: מבט השוואתי ומקומי, תפיסות מפקדים ומשמעויות לצה"ל, ענף מחקר, ממד"ה.
- ענבר, א. (2007). כיצד כשלה ישראל בלבנון בקיץ 2006. עיונים בביטחון לאומי, 73, מרכז בס"א למחקרים אסטרטגיים, אוניברסיטת בר אילן.
- פרסיקו, א. (2009). דובר צה"ל מודיע. אתר העין השביעית, <http://www.the7eye.org.il/articles/680109>
- פרי, י. (2001). שינוי השיח הביטחוני בתקשורת והתמורות בתפיסת האזרחות בישראל, תרבות דמוקרטית, 4-5.
- קאלב, מ., סיינוץ, ק. (2007). מלחמת ישראל-חיזבאללה 2006, התקשורת בסכסוך כנשא א-סימטרי, בחוך: התקשורת במלחמת לבנון 2006 - חוברת מס' 3, עמ' 5-32. בית ספר רוטשילד-קיסריה לחקשורת, אוניברסיטת תל אביב.
- רום, ג. (2007). מבחן האסטרטגיות של היריבים, מתוך: אלרון וברום (עורכים) מלחמת לבנון השנייה (עמ' 46-57). המכון למחקרי ביטחון לאומי.
- רטנר, ד., שביט פרדקין, מ. (2005). בין המלחמה על הבית ל"חייל במחסום": צה"ל בעיתונות בתקופת "גאות ושפל", ממד"ה, ענף מחקר.
- שוויצר, י. (2009). לקחים צבאיים של ארגוני הטרור מהמערכה בעזה, עדכן אסטרטגי, 11 (4) 53-66, המכון למחקרי ביטחון לאומי.
- Lutwak, E. (2009). Lecture in the series: Conversation with History. Presented at the institute of history studies, University of California at Berkeley.
- Lonsdale, D.J. (2004). The nature of war in the information age - Clausewitzian future, New York: Frank Cass.
- Mueller, J.E. (1973). War, Presidents and Public Opinion. New York: Wiley.
- Wolfsfeld, G., Frosh, P., & Awabdy, M.T. (2008). Covering death in conflicts: coverage of the second Intifada on Israeli and Palestinian television, Journal of peace research, 45(3), 401-428.
- Wolfsfeld, G. (2003). The political context model, in Cottle, S, (Ed.) Media Sources and Public Relations (pp 2-19). London: Sage.